

Aquella llengua tan clara. Itinerari per l'obra poètica de Gumersind Gomila.

Consideracions prèvies.

La poesia és el terme mig ; el més ric sens dubte en el sentit que no sacrifica res, ni l'elecció lliure, ni més encara la llei del temps, que no tria de cap manera. Sobre el ritme que no defalleix mai, l'esperit dibuixa, circumscriu, referma, no per carregar, sinó per adornar el temps de tot allò que deixa, totes les coses contingudes en una pel miracle de la imatge. Temps accelerat i alleugerit. L'Univers mateix en la seva llei transparent reflecteix el sentiment que ja l'expressa. L'esperit es mescla amb els elements, d'on el sobri dibuix de la cosa rep una substància còsmica. L'existència apareix. L'aparença pren una soliditat inesperada. L'aparença és transformada en ésser. Poesia és exactament creació, per aquest acord continu entre la percepció més clara i el sentiment més íntim.

Moltes són les vegades que l'escriptor francès Emilie Cartier, Alain, es refereix a la poesia en les seves obres de caràcter filosòfic, com en aquesta cita que m'he permès de traduir com a introducció d'aquesta xerrada i que Gumersind Gomila de ben segur devia haver llegit. En efecte ell mateix, a les solapes de Llucifer, escriu aquestes paraules: *Modestament, i a l'estil d'Alain, del qual es considera deixeble, Gomila se situa al mig de les coses. La poesia el captiva fins a l'obsessió, i durant anys es passa el temps a escriure poesia, que guardarà inèdita.*

En aquest situar-se enmig de les coses podem trobar-hi la clau de molts dels seus poemes, en la capacitat d'integrar els petits esdeveniments i anècdotes, les emocions i els sentiments, en l'esplendidesa d'una natura i un paisatge que esclaten de llum i de vida i que poden arribar a prendre, com veurem, una dimensió còsmica. Gomila dibuixa, amb traç segur, la seva experiència enmig del que l'envolta i se sent feliç de viure amb allò que el món li brinda, a pesar, o gràcies segurament, al contrast de les alegries i les penes, a la dualitat que trobam al llarg de la seva obra:

En la distància curta cada cosa
sembla que no és record, i tot em plau;
la pena no em fa nosa,
i veig la vida de color de rosa,
com els ocells el dia de cel blau.¹

El vitalisme de Gumersind Gomila es deixa sentir al llarg dels llibres que va publicar, en els quals, malgrat els esdeveniments que li va tocar de viure, hi podem endevinar la presència d'una persona d'una gran independència intel·lectual que descobreix el goig i la bellesa elemental del viure de cada dia, de cada moment precís. Fins i tot quan el poeta contempla el pas del temps, la percepció d'una certa melangia es fa a través de la plenitud del que ha viscut en una experiència que ultrapassa l'espai i el temps que li ha tocat de viure.

En un bell poema de Llucifer, que també és una mostra del seu lirisme contingut i més elevat, trobam apuntat aquest sentiment, quasi bé podríem dir aquest ideari:

ETERN EN LES COSES

Ja no compto amb els dits les primaveres,
i els junys i els juliols m'han fet d'estàtua.
Mort d'una guerra en mi no declarada,
ara veig cada cosa tal com és.

I ho veig tan clar, i sento cada cosa
tan filla de ma carn i de ma vida,
que ja no sé ser jo sense les coses,
i, amb elles, m'he tornat d'eternitat.²

Vegem, però, abans de continuar, les obres que Gumersind Gomila va veure publicades i que són les úniques que coneixem, ja que els poemes inèdits van desaparèixer després de la mort sobtada del poeta, tot i que tenim notícia que preparava la publicació d'un nou llibre.

El primer llibre que publicà Gomila fou La Sorra Calenta i va ser editat per la Societat d'Estudis Occitans, l'any 1945 amb una tirada de 500 exemplars. Ha estat l'obra més difosa i coneguda de l'autor gràcies a una segona edició, molt revisada, que en féu l'Editorial Barcino, l'any 1967 i que no fa gaire anys es podia encara trobar a les llibreries de Menorca. La resta de llibres van ser publicats anys més tard pel propi autor en una editorial, El triangle, que ell mateix fundà. De la gestació d'aquesta editorial i la publicació dels tres llibres, Llucifer, El vent fútil i els ocells morts que hi veieren la llum, ens en dóna notícia Enric Guiter, lingüista i amic del poeta en un article publicat a "Revista catalana" l'any 1970 després de la mort de Gomila i reproduït posteriorment al llibre Gumersind Gomila, editat el 1984 en col·laboració d'institucions menorquines i 'Ajuntament de Perpinyà. Diu Guiter:

Conversàvem un dia de l'estiu de 1965, i va confiar-nos la seva intenció de deixar un llegat testamentari a algú que es cuidés de l'edició pòstuma dels seus inèdits. "Cregueu, vam contestar-li, que ningú va servir tan bé com per si mateix. De moment que teniu els mitjans econòmics d'assegurar l'edició, per què esperaríeu que un altre ho fes?"

Ens va escoltar. Però en lloc de dirigir-se a un editor, s'organitzà ell mateix un editorial barceloní. "El Triangle". Sota aquest senyal sortiren successivament a la llum "Llucifer. Llegendes íntimes" (1966), "El vent fútil" (1967). "Els ocells morts" (1969), i s'anunciava "La mort de cada nit", possiblement en premsa...

Com "La sorra calenta", "El vent fútil", és un producte dels anys 30; "Llucifer" i "Els ocells morts" corresponen als anys 40; les obres més recents encara estan esperant la publicació.

Transcriu aquest fragment perquè ningú tan bé com un dels seus amics ens podia donar notícia de com es van gestar i publicar les obres de Gomila. Tanmateix cada vegada que he llegit aquestes paraules em queda la recança de pensar què se'n féu del llibre que possiblement estava en premsa i des les obres més recents. Segurament es van perdre per sempre i quedarem sense conèixer els poemes que escrigué Gomila durant la dècada dels seus 50 anys, ja en plena maduresa.

Sabem, per tant, a partir d'aquesta informació, que els poemes de La Sorra Calenta van ser escrits durant els anys 30, encara que el llibre es publicaria quan Europa era assolada per la II Guerra Mundial. El mateix autor ens confessa en el pròleg a la segona edició que Josep Sebastià Pons quan acusà recepció del llibre en publicar-se per primera vegada li escrigué (curiosament en francès):

“Així, en un temps en el qual la desgràcia ens assalta per tots els costats, vós podeu encara complaure-us en aquests rebots de l'amor que juga sobre la superfície llisa?. No és aquest un sorprenent privilegi de la joventut? I qui tindria el coratge de retreure-us-en l'audàcia o de sorprendre's? No és enmig de les guerres que el més noble poeta d'Espanya cantà el record, dolorosament, és cert, de la seva Isabel”

Per acabar de situar-nos en l'obra del poeta potser seria interessant referir-nos al pròleg de la primera edició de la Sorra Calenta, on s'apunten alguns detalls importants a l'hora de fer una anàlisi de la poesia de Gomila perquè ens posen de manifest determinades característiques que trobarem no solament a la Sorra Calenta sinó també a la resta d'obres.

En primer lloc, i segons veurem després, el poeta remarca la importància del paisatge i la natura en un paràgraf que demostra l'impacte que li devia causar la terra rossellonesa en sortir de Menorca:

Des dels costers superbs i alterosos que es troben poc abans d'arribar-hi, s'admira una de les més fines perspectives de l'estimada plana del Rosselló. Embadalit i enamorat, l'esguard s'estén damunt la immensa catifa de vinya verda, tota ubriaga de sol, topant d'ací d'allà amb el somrís alegre d'algun mas o amb la fita greu d'algun xiprer.

Més endavant fa referència a la tradició de la poesia trobadoresca, que Gomila tan bé coneixia, i a les preferències pels trobadors que més s'acosten a la seva pròpia manera d'entendre la poesia:

Les obres eixides de l'ingeni dels cinc trobadors d'aquest país es caracteritzen com el país mateix per llur delicadesa i simplicitat, apartant-se de les tendències obscures del trobar clus, la poesia enigmàtica de primer gran període de Provença, que tingué tan il·lustres servidors i causà l'admiració de Dant.

Que sigui degut a la influència psicològica del paisatge local o a que la llengua del moment era, en fi de comptes, una llengua d'importació, que siguin

les dues coses a la vegada, els trobadors rossellonesos defugiren les teories abstractes, restant en el quadre de la claredat.

Així se'ns presenten dues de les característiques més importants de la seva poesia: la presència de la natura, del paisatge, i la claredat expressiva. Juntament amb aquestes, la dualitat, el joc de contraris o de complementaris que ja he citat, la importància de la llum, una gran càrrega vital, una sensualitat delicada i tel·lúrica, la finor d'una ironia que esquitxa molts dels seus poemes, el joc de l'erotisme i el pas del temps, el gaudi del moment, l'amor cap a la seva terra. Tot açò estructurat a través d'una poesia escrita amb una gran elegància, d'un alt rigor formal i amb una marcada musicalitat.

Els llibres de joventut.

La sorra calenta és un dels rars exemplars publicats en català en aquella època. (1943). A Espanya, a conseqüència de la guerra civil i la repressió de la dictadura franquista, el català havia estat prohibit i era impensable la publicació de llibres en la nostra llengua. Va ser a la zona lliure de la França envaïda que Gomis ho pogué fer. Es tracta d'un llibre que duu l'empremta de la joventut i ens revela la complaença de l'amor en una natura lluminosa i exuberant.

Els versos són clars, plens de vitalitat, de natura, de llum i mar, de sorra i alegria. El poeta canta al matí, al ritual de l'amor, al cos jove que es brinda en la seva plenitud, a l'explosió dels sentits. Es tracta, en fi, de l'estiu lluminós de la mediterrània. La voluptat de l'arena, de les pells nues al sol, de la urgència estiuenca, que fins arriba a manifestar-se a través d'alguns poemes impregnats de l'erotisme pagà, com aquells dels déus a la platja:

Voluptat de la sorra tèbia i fina;
el cos s'hi plau, abandonat...
Què deu pensar l'angèlica gavina
davant de tanta nuditat?

Venus, la del mallot colot de perla,
lliure com l'aire, salta i riu.
Cada déu donaria per haver-la
totes les gràcies de l'estiu.

.....

La mar, el sol, el vent: idolatria...
Qui dirà que els segles han passat?
Sempre l'amor etern omplint el dia;
sempre l'hora cantant l'eternitat.³

Ja a *La sorra calenta* trobam un dels temes constants en l'obra del poeta, el de la dualitat, la complementarietat dels contraris, l'anvers i el revers d'una mateixa cosa. Segurament a causa de la pròpia biografia del poeta, que mantenia el cor dividit entre una Menorca llunyana i les terres del Rosselló i el Llenguadoc que tan estimades li resultaven. Vegem un d'aquests poemes:

LATITUDS

Al peu d'aquella torre tan antiga,
li preguntava tendrament:
- De qui país veniu, amiga? –
I ella em mostrava l'arc del vent...

Després, amb un somris, em demanava:
- I vós, amic, de quin cantó? –
Jo li mostrava, en la mar blava,
el fil de l'horitzó...

La sorra era calenta. Dins les venes
cantava el Rosselló.⁴

El tema el retrobam al llarg de la seva, en moltes vessants, com veurem més endavant, i culmina, segurament, en el poema Les dues espases del llibre *Els ocells morts*:

Pel març i pel novembre era un ocell
de latituds tan oposades,
que encara ara el meu cor, com indecís
entre dues espases,
essent a tramuntana enyora el sud,
i essent al sud enyora tramuntana.⁵

La llum, un tema també recurrent i tan important a la seva obra el tenim ben definit al poema “La llum salvatge” on se’ns fa molt evident, a més a més, la vessant de pintor que tenia Gomila. No només per la referència a Van Gogh, sinó per tot el joc de colors càlids de la primera estrofa, reforçats per una sinestèsia audaç “el vermell -aquí violent- de la sang” per “campanada”.

La sorra té moments de llum salvatge;
té un gruix de repetell tota la platja;
tusta que tusta el sol i tusta el vent,
i amb les dotze sagnades del migdia,
flama, caliu i ardor, clara follia,
el geni de Van Gogh se’ns fa present.

Jo recorro el sorral d'un cap a l'altre,
amb un braser de foc a cada galta,
foll d'un desig d'infern i llibertat,
i em deixo caure mort a la vorera
com un tros de bandera
que reposa de lluites i combat.⁶

S'inclouen també en aquest llibre, al costat dels poemes més intensament lírics (posem per cas “A les vuit del matí” o “Matí”), o d'inspiració més popular, dos tipus de poemes que trobarem més desenvolupats a *El vent fútil*, obra que

podríem considerar a cavall entre *La sorra calenta* i *Llucifer*. D'una banda tenim el romanç, forma de la qual no seria aliena la influència de García Lorca, poeta que segons sembla despertava una gran admiració en els ambients literaris occitans, que Gomila dedica a diferents personatges. Per exemple el poema “El gitano enamorat”:

El gitano enamorat
sempre pensa en l'estimada:
quan s'espolsa el jaquetó,
quan es renta i quan s'afaita;
quan veu un clavell vermell
o una rosa mig badada;
quan les llunes fan el ple,
que tota la terra canta. ⁷

L'altre tipus de poema és el que descriu determinats ambients, i també personatges, que em fa pensar en poemes com la balada de “Luard el mariner”, de Josep Maria de Segarra. Un exemple en seria “El cafetó d'en sol”:

El cafetó d'en Sol és un forat
ple de forats raters i d'humitat,
quatre taules de ferro mig rovelles
i un “garçó” revellit i efeminat
que es depila les celles.

Hom juga al tuti, hom beu, hom parla fort.
Són bastaixos, ganduls i gent de port,
que per un si o un no mouen baralla.
Quan això arriba, en Sol, que és sec i tort,
fa quatre crits i tothom calla. ⁸

Gumersind Gomila en publicar la segona edició de *La sorra calenta* féu una profunda revisió del llibre. Va llevar alguns poemes i va corregir a fons els que finalment es tornarien a publicar. Però, a més, afegí una nova secció *El mirador* que no figurava a l'edició original. Es tracta de poemes escrits posteriorment i per tant reflecteixen ja una època més madura del poeta i del temps que ha passat des d'aquella joventut que es complaïa en els jocs de l'amor. Mirador envoltat de soledat des d'on contempla els llocs estimats i els records provinents d'aquells moments d'esplendor – “Tinc un rosari de records, tinc un roser de remembrances” ⁹, s'hi expressa ja amb una certa melangia, un cert punt de tristesa per la joventut que ha fugit i aquell temps clar que roman en el passat:

Se'n van, a poc a poc, les esperances
damunt les ales pàl·lides del vent. ¹⁰

O bé com en el poema “Les ensenyes”, on Gomila practica un joc amb els colors de la bandera quatribarrada i la bandera italiana

LES ENSENYES:

Quan mirava sa rossa cabellera
i aquells llavis tan vius i tan vermells,
em semblava que veia ma bandera
i li besava llavis i cabells.

Quan mirava sa boca riallera
i el verd i el blanc del seu mirar estimat,
em semblava que veia sa bandera
i boca i ulls besava enamorat.

Pins, atzavares, àligues i penyes
diuen, de cara al cel, que res no mor...
Però el meu cel és buit de les ensenyas
que embanderaven el meu cor. ¹¹

Dins aquesta secció hi ha un poema on la constant de l'amor a la vida, que sura per tota l'obra de Gumersind Gomila, vibra d'una manera especial. Es tracta d'un romanç de versos heptasil·làbics, tan propi de la poesia popular i de la tradició romancística hispànica, que es titula "La tomba damunt la platja" i on el poeta reclama un lloc a la platja per a la seva tomba quan li arribi l'hora de la mort, un lloc des del qual, i lluny de la tristor grisenca dels cementiris, podria restar de cara al sol veient passar la vida "entre la vida dels altres".:

Ai, si podia tenir
la tomba damunt la platja,
sense nom i sense creu,
sense creu i sense data!
Un rectangle llarg i estret
amb somnis de pedra marbre....
Ona verda, vent gentil,
gavina, gavina blanca!

No m'agrada la tristor
dels cementiris de plata,
on no es gosa ni parlar
ni riure, ni fer baralla.
Vull restar de cara al sol
entre la vida dels altres,
sens corones ni ramells,
gavina, gavina blanca! ¹²

Unes estrofes més endavant d'aquest mateix poema hi apareix el vers que dona títol a aquesta xerrada i que vaig prendre, fent honor a Gomila, en una doble accepció. Per una banda per posar de manifest l'amor i el respecte del poeta cap a la seva llengua catalana i de l'altra com a característica remarcable de la seva poesia: la claredat, la naturalitat. Són un versos que fan recordar – com en el seu dia em féu avinent en Joan L. Casanovas – el famós "puix parla català Déu li don glòria" del segle XVI.

I si un dia, en l'alta nit,
 venia la vela estranya
 de Roses o Cadaqués
 amb tabac i anís d'Espanya,
 sentiria ressonar
 aquella llengua tan clara
 que el més lladre i bandoler,
 ja el perdono, si la parla!

En resum, es tracta d'una poesia clara, de volguda senzillesa. Poesia despullada, com resulta tan difícil d'escriure, i sovint en la línia de la poesia pura que havien conreat poetes com Tomàs Garcés, Marià Manent o el mateix Josep Sebastià Pons

I quin encant que té el matí d'estiu!
 La sang es torna dolça dins la venes.
 La vida és una noia que et somriu
 i se t'emporta pres entre ses trenes. ¹³

El somris en els llavis d'una noia, els ulls llunts que aprenen a estimar, aquell passeig mitològic dels déus damunt la platja, o l'estrany mercat de sirenes "totes nues", un perfum d'algues i d'herbes i de fruits, un desig encès de mar, de sorra, de sol i de presències, una incertesa de llavis i mirades i contactes. Llibre de clarors mediterrànies, de versos mediterranis, i d'una joventut que esclata entre el perfum constant de la vinya i del mar.

De les obres de joventut he dedicat més temps a *La sorra calenta* perquè es tracta d'una de les millors obres del poeta, tant per la seva estructura com pel conjunt de poemes que hi figuren. Tanmateix no s'hauria de pensar que *El vent fútil* sigui una simple recopilació de poemes escrits entre la publicació de *La sorra calenta* i l'escriptura de *Llucifer*. Ben analitzat, podem descobrir que és més unitari del que sembla a simple vista. És possible que el fet d'haver-los publicat molt endavant, l'any 1967, en perjudiqués la recepció de la crítica del moment, tot i la nota que Gomila hi deixà publicada a manera de presentació. S'hi diu, entre altres coses:

El retard a publicar les meves obres m'obliga a situar-les en l'ambient i a l'època en què les vaig escriure. Hom comprendria difícilment que això fos escrit en l'actualitat... Fora dels poemes de la segona tanda de la tercera part, tots els altres estan orientats cap a la varietat i cap el gust popular, segons les meves orientacions d'aquell moment.

A la primera part d'*El vent fútil* hi trobam, en efecte, el gust per la cançó, és a dir per la poesia que Gomila anomena de gust popular, però també el poema que parteix de l'experiència de la poesia pura, ja allunyada en el temps quan Gomila publica aquest llibre. En molts poemes apareix aquell deix de fina ironia tan propi del poeta o fins i tot l'apunt humorístic o burlesc, com també la tendresa o l'emoció en el retrat de personatges com dèiem abans. La darrera part del llibre ja s'acosta, tant per la forma com per la temàtica, als poemes de

Llucifer. El pas del temps, la presència del record, un cert deix metafísic i el joc de la dualitat, o dels contraris. Per motius de temps no ens podem aturar molt en aquest llibre, però m'agradaria il·lustrar amb uns exemples breus açò que acab de dir.

De l'experiència de la poesia pura podríem citar el poema *La rosa de gener*

Floreix la rosa groga de gener
quan l'arbre dorm i fa aquell fred que pela,
i l'home del carrer
se'n va al cafè, tibat com una vela.

Els dies passen plens d'esllanguiment
amb tards d'estufa i paravents de laca,
i el campanar, les mans dins la butxaca,
fa mala cara al vent.

Aquella rosa groga, repenjada
a l'atri d'aquest mes,
diríeu una dona abandonada
que es daria al primer que la volgués.¹⁴

Dels diversos romanços que apareixen al llibre, i que formarien part d'allò que podríem anomenar *La cançó*, n'he triat dos fragments que em semblen ben representatius. El primer, de *Les auques del meu pare a Marsella*:

Aquest any fa cinquanta anys
que el meu pare viatjava
amb un gec cenyit cenyit
i un bastó amb el puny de plata.
Portava un bagul estrany
tot folrat de pell de cabra,
trenta duros alfonsins
cosits en un plec de capa,
i una cara d'*espanyol*
que de lluny el delatava.

A Marsella va arribar
en una nit estrellada.
De taverna en celleró
els marins s'embriagaven.
Ací, riures i cançons;
allà, renecs i punyades.
El meu pare anava sol
enmig de dues companyes:
l'enyorança d'un costat,
la gentilesa de l'altre....¹⁵

O bé aquest altre, extret de *La cançó de somni*:

Quatre llances m'empenyien,
 quatre llances de desig.
 De la primera espatllada,
 les portes varen cedir.
 La verge, que m'esperava,
 pren el xal i un embolic
 i saltem per la finestra
 dalt el cavall de la nit.¹⁶

A *La sorra calenta* hi ha un poema que no he citat i que va tenir un ampli ressò en el seu moment dins els ambients de la Catalunya Nord i de l'exili, perquè el va recitar Gumersind Gomila davant la tomba d'Antonio Machado a Cotlliure, perquè volia citar-ne un altre *d'El vent fútil* anomenat "Antonio Machado a Cotlliure", evocació del poeta en el desè aniversari de la seva mort. Gomila es refereix en aquest poema a l'èxode, que ell tan bé coneixia, dels exiliats que travessaren els Pirineus a la fi de la Guerra Civil espanyola i que ell ajudà com va poder en aquells moments tan difícils. Només unes estrofes:

Trencades les columnes del *Plus Ultra*
 aboca el Pirineu l'allau humana
 que fugí la freda mort de sang i ferro.
 Malaguanyat febrer del trenta-nou!

L'heroi es ven les creus i les medalles;
 l'espai plora l'absència de banderes;
 la Llibertat, malmesa i aquissada,
 deixa, fugint, ses carns pels argelacs.

Cotlliure, agenollat, sembla que prega
 obert en dues ales com un àngel.
 On ha passat l'estiu de sol i festa?
 Ara el gendarme vetlla al Mirador.

Tot són núvols en creu a l'estelada...
 Pels vells carrers mal empedrats i pobres
 va caminant un home com un altre...
 Plora un infant, i una gavina canta.¹⁷

Els llibres de maduresa

Tot i ser posterior a *El vent fútil*, *Llucifer – llegenda íntima* – és el segon llibre, en ordre cronològic, que publica Gomila. Es tracta, sens dubte, de l'obra més ambiciosa del l'autor. L'estructura mateixa del llibre, la seva riquesa temàtica i tot el simbolisme que s'hi respira la converteixen en obra fonamental del seu autor. *Llucifer*, com explica el poeta tot recuperant la significació primigènica del mot, és l'astre Venus, el portador de la llum, l'estel de l'alba i del ponent. El poeta en fa una personificació i Llucifer, ara personatge al·legòric, n'esdevé amic i confident en la seva intimitat. L'obra és, al mateix temps, tot un cant a la

terra occitana que Gomila tant estimava. Així el Cant I és situat a Alvèrnia; el II a Provença i el tercer a la Güiena atlàntica.

Una cita d'Alain encapçala el llibre: "si jo era frare, provaria que Lluçifer és Déu" i d'aquí també el paragraf d'aquest escriptor citat al començament. Com a característiques destacades podríem referir-nos a la presència de *jo* de l'autor en la majoria de poemes, fet que possiblement justificaria el subtítol de *llegenda íntima*; el protagonisme destacat del paisatge occità o la importància de la nit, segurament en contraposició a la llum que representa Lluçifer. Gomila ens confessa que "la importància de les ombres i dels astres durant les nits a les ciutats de què es parla en el llibre, és deguda a les restriccions de la llum durant els anys de la guerra", però segurament aquest fet no deu ser aliè a la representació de l'anvers de la moneda en el cas de la llum.

Un altre grup de poemes ens parla de l'amor, però aquest amor es fa més corporal, ja no és el joc adolescent a la sorra calenta. Es tracta de la sensualitat adulta, la voluptat descarnada i la urgència física. Finalment ens trobam amb una sèrie de poemes, més complexos, més metafísics i reflexius, on es fa més evident que mai el joc dels contraris, de la dualitat.

Podríem posar molts exemples dels poemes on apareixen els paisatges occitans que Gomila tant va estimar i admirar i que se succeeixen en el llibre, molt sovint tot prenent-los com a símbol d'un estat d'ànim, d'una sensació o d'una emoció, com expressió clara de la intimitat del poeta:

Lluna clara de nit alta,
rodona com tu mateixa,
que embanderes les teulades
i encortines les finestres,
que exaltes les valls nevades
i concretes ma tristesa
caminant amb la meva ombra
dalt les muntanyes d'Alvèrnia.

Més altes que les muntanyes,
les muntanyes de la pena.¹⁸

La natura, per tant, transcendeix la simple pinzellada, la descripció gratuïta d'un paisatge, i es fa un tot amb el poeta, que voldria abastar-la i confondre-s'hi, i s'endinsa en el misteri de la creació o, com diu ell mateix, en "la vasta intel·ligència de l'espai". La natura produeix un estat d'exaltació en l'ànim del poeta que viu en el seu equilibri:

Al cim d'aquests balcons de Vialar
et sents petit i gran a la vegada;
sembla que la natura t'ha absorbit;
sembla, de cops, que ets tu qui l'ha creada.¹⁹

Però no només la natura, sinó també les ciutats occitanes prenen protagonisme en el llibre i sovint apareixen en els seus poemes, com en el cas del poema

dedicat a Avinyó, un exemple de com Gomila expressa amb vivacitat la joia que li proporcionen els elements més diversos amb tot un desplegament d'imatges i de símbols:

Oh, vileta d'Avinyó,
feta de torre i muralla,
feta de sol i mestral,
feta de Laura i Petrarca...
Jo de goig i de tristor,
tu, de palau i barraca
anit dormirem plegats
per la primera vegada

De petit em varen dir
que un dia seria papa;
ara ja en tinc el palau,
demà en tindrè la tiara.
No hi ha papa ni hi ha rei
que doblegui el meu coratge
des que l'amic Llucifer
m'aconsella i m'acompanya.

....

Per carrers i carrerons,
pel carrer de la Balança,
vaig a veure el pont antic
trenat com una esperança.
Ai com m'agrada aquell pont
que no arriba a l'altra banda!
Fins el tros que estimo més
és aquell tros que li manca!²⁰

M'agradaria aturar-me un moment en una secció del llibre "La rosa dels vents" subtitulada "records eròtics", perquè hi trobam poemes amb una gran càrrega simbòlica i emocional i on la poesia de Gomila es fa especialment feliç, segons la meva opinió. Aquí l'amor carnal s'hi fa més violent, més urgent i pròxim, s'omple d'una força que traspassa, a vegades, la simple unió dels cossos i tot el paisatge participa en el moment del goig. L'erotisme pren aquesta alta significació tel·lúrica que enllaça la unió carnal amb l'univers que l'envolta.

L'havia estesa en la pedra
d'un escaló com un altre;
li havien obert la brusa
les urpes del meu desig...
El Roine, serpota negra,
passava arran de la Roca.
Pecava Avinyó amb nosaltres
a cobert de l'alta nit.²¹

L'expressió de l'erotisme es manifesta també en la seva vessant de transgressió, de l'expressió del pecat que compta amb tanta tradició en la poesia hispànica i no s'hi troben exemptes referències a elements sagrats. El símbols, com el de la serpota que acabam de veure o les puntes del castell de Sant Andreu, tenen clares referències eròtiques i és en aquests poemes on trobam d'una manera més manifesta els ecos lorquians. Vegem un fragment de l'Angel complaent:

Feia un temps de trobador
i una nit de lluna clara;
els carrers eren d'oblit;
l'empedrat era de nacre.
Déu s'havia retirat
i les verges somiaven;
punyalades de virtut
embalsamaven els arbres.

Segurament ja era escrit;
tal volta ja ens esperàvem...
Vaig sentir devora meu
com una música d'ales...
Encara ara, pensament
la meva ànima es demana
si no devíem pecar
de la primera mirada.

El castell de Sant Andreu
semblava un castell de cartes.
Les ombres, puntals ardits,
sostenien les muralles.
Vàrem oblidar la nit
i el rossinyol que cantava.
Oblidàrem fins el nom
de les coses més sagrades.

Navegava un bergantí
per una mar de besades;
les veles eren de foc,
i les àncores de plata...
Damunt l'herba del coster,
al peu de la nit tan alta,
ens tornàrem de fonoll,
de trèvol i d'herba-sana...²²

Fixeu-vos en el contrast entre la primera estrofa, on es manifesta una placidesa gairebé romàntica i on es fa una referència clara a un amor cortès i per tant de caire més tost quasi platònic, amb la passió desfermada de l'estrofa que comença amb les paraules "El castell se Sant Martí", amb les clares referències fàl·liques i l'oblit de tot allò que és sagrat.

I un altre poema, per acabar aquesta secció tan rica en simbologia, que no puc deixar de llegir sencer per tot el joc que presenta entre l'erotisme, en la vessant fosca que li ha donat el catolicisme, el moment del clímax amb la pèrdua de la consciència que aquest implica, mesclat amb referències religioses, la complicitat de l'univers en l'acte carnal i l'apoteosi de la imatge final que no necessita cap comentari. Vegem-lo

PLATJA FOSCA

Platja fosca, coixins negres
de lluna d'amor folrats;
sants coixins lluents d'història,
plens de somnis oblidats.
Entre coll i cabellera,
ja mort, ja ressuscitat,
les campanes repicaven
al campanar de pecat.
Una veu que no sentíem
cantava el Magnificat...

La nit, com un gat d'angora,
s'esquivava d'amagat,
la llum venia de terra,
i el cel n'estava estranyat.
Les estrelles ens miraven
amb cada ull esbatanat...
Jo m'estava en sa carn viva
com un Crist crucificat.²³

Finalment caldria dir que alguns pensaments importants es desenvolupen en els poemes de caire metafísic, així com també en els temes de les tençons. Hi podem trobar des d'una senzilla conversa irònica fins a una discussió sobre la virtut i el pecat, el vici, el bé i el mal, etc. Ja cap a la darrera part del llibre es manifesta en alguns poemes una certa tristesa del poeta, un sentiment de malenconia pel pas del temps, per la joventut perduda, per una edat que comença a acostar-se a la vellesa.

El cel és nu de fred i d'enyorança.
M'estic a les envistes d'Arcaixó.
L'estrella ponentina ja s'avança,
i l'espera com sempre l'horitzó.

Al lluny, damunt una aigua de volutes,
la coma rossa es mira en l'Oceà.
Passa un bot a la vela. Per les rutes,
l'airet humit fa flaire de quitrà.

La dàrsena tan ampla em causa pena,

i em sento d'aigua i pena i solitud...
 Me'n vaig amb un feix d'anys damunt l'esquena
 cercant el pou on dorm ma joventut.²⁴

Potser és aquesta melangia, aquest desig de recobrar la joventut perduda, ni que sigui en forma de record, o simplement el fet de l'enyorança de la terra nadiua, allò que el féu a escriure *Els ocells morts*?

Aquest és un llibre de records de la Menorca llunyana en l'espai i en el temps. L'època de placidesa característic de la infantesa i la primera joventut, que solen evocar, tard o d'hora molts poetes. Els records són com pinzellades, imatges del temps passat a la seva ciutat de Maó, a la casa paterna del carrer de Gràcia, del pare, de la vida passada devora el port i el mar...

Dins el clima d'una Menorca de principis del segle XX ens trobam amb "missatges" que proven d'espantar els pardals a cops de bassetja, les sabates de xarol i la camisa blanca per anar a la processó, els jocs de l'infant, la vetlla de Sant Joan, els amics... Potser un dels records més emotius del poemari és el que s'evoca a partir del pas del cometa Halley. El 1910, per tant quan Gumersind tenia 5 anys, visitava la Terra el cometa Halley i en aquella ocasió es mostrava d'una manera especialment brillant. Podem imaginar-nos la gent intentant veure en el cel l'estela lluminosa. En Gumersind al costat del seu pare.

Dolmen d'angoixa i monument de por.
 Record llunyà que quasi no és record.
 Nit sense son mirant el cel immens,
 enmig dels arbres negres del meu hort.
 Pares, germans, veïnes i veïns
 de terrat en terrat parlaven fort.

Hom feia comentaris. Jo, petit,
 bé mirava, i ma por no veia res.
 L'estel amb cua, on és?
 Braç estirat, el pare me'l mostrà.
 Ai, aquell braç del pare dins la nit!

Hi havia soroll d'ales. Als coloms
 els trigava l'aurora, al colomar.
 Jo també era un colom ple de neguit,
 amb la por dins el cor i dins la mà...

En mi, l'estel Halley és sols encara
 aquells bataments d'ales dins la nit
 i aquell braç estirat del pobre pare
 amb un ramat d'estels al cap del dit.²⁵

Els ocells que donen títol al recull, ocells morts, ocells perduts en la nit del temps, "ocells de fum", "records de l'altre temps", hi són sempre presents com un símbol, i també com una realitat quan el poeta evoca el pas de les aus

migratòries per Menorca i mostra una vegada més la dualitat que li és tan característica. Els estornells li serveixen per rebre els aires llunyans de l'Àfrica i Europa, mentre el cor els segueix amb una pena estranya.

Ocell emigrador que vas i véns
i travesses la mar d'un cap a l'altre,
si veus, al mig del blau,
si veus una illa amb serenor d'estàtua,
no preguntis son nom als mariners.
que els noms no tenen importància.
Pensa només que aquell és el fossar
dels meus ocells d'infància.

Damunt de cada tomba un raig de sol,
i per corona eterna, la mar ampla....
Un raig de sol és un ocell de foc
que tot ho pren per branca.²⁶

Més que seguir comentant aquest llibret i donat que ara ja el tenim a l'abast jo en recomanaria vivament la seva lectura, perquè sense cap dubte serà un plaer per al lector que s'acosti a la poesia de Gomila i serà també una introducció excel·lent a la seva obra i a la seva gran personalitat, humana, artística i literària.

La llengua poètica de Gumersind Gomila

Finalment voldria fer referència a la llengua emprada per Gumersind Gomila a la seva obra. Crec que només amb els exemples que he donat en aquesta xerrada ja es pot notar com el seu llenguatge ens és de proper als menorquins per l'ús que fa de certes expressions, per la manera de construir les frases, per l'aparició, aquí i allà, de paraules pròpies del català de Menorca o d'ús molt estès a la nostra illa. Tot i que la seva llengua és plenament estàndard, diríem que plenament normal com a llengua literària, als menorquins ens arriben aquests ecos de la llengua que Gumersind Gomila va aprendre en aquella Menorca monolingüe de principis de segle i que li serveix de vehicle a la seva expressió poètica. Tot i que, cal dir-ho, seria en emigrar a Perpinyà quan el poeta prendria una plena consciència lingüística sobre la seva pròpia llengua.

Al seus poemes trobam algun vocable procedent d'ambients rossellonesos com cloquer, gendarme, veire, boulevard, pailebot, repetell, però hi trobam també, ben sovint, expressions i paraules que, per entendre'ns, podríem anomenar menorquines. I no només a *Els ocells morts*, sinó al llarg de tota la seva obra. Només posaré un exemple d'aquesta obra: "*El missatge*²⁷ *més jove amb les bassetges / esquivava els pardals*". Però, al marge d'aquest llibre, he pres a l'atzar – vull dir sense ànim de ser exhaustiu ni fer-ne un inventari – els exemples que ara us donaré. En el poema "A les vuit del matí" hi trobam el següent vers: *de sardina a escalíu*²⁸ / *i pa amb ventresca*. Altres exemples "Ara, on seran les hores de caliu / quan el cor tan prest"²⁹ *plora com prest riu*". "Totes les rels furonen"³⁰ *cap avall / i la branca es dilata i se situa*". "Dins de la pica fresca de la vall / calamulleja"³¹ *l'hora tota nua.*" "Avui fa bo i rebò, fa un estar

d'àngels³². “jo no sé pas quan té frisera, si tota aquella sabonera..³³” “i els moixos³⁴ que anaven farts” “No cal tampoc passar la vida / com dos mussols dalt un fanal³⁵”. En un poema hi trobam calar filats³⁶, expressió ben menorquina. “van sortir quatre bergants³⁷” “Galopa vers l'avenir / que vull rebre la fiblada³⁸ / del vent de la llibertat, com un afront, al cara!” “Retruny el barrobi³⁹ dins la pedrera”.

L'obra de G. Gomila en el context de la poesia catalana

L'any 1968, tot just acabat d'aparèixer *Llucifer*, Pere Verdaguer publicava la seva antologia de poesia rossellonesa del segle XX. Vergaduer hi escrivia:

La sorra calenta revelava una sensibilitat finíssima, una exquisida delicadesa de sentiments i d'expressió... L'escriptura de Llucifer és encara més exigent... Dins el context rossellonès, Gomila és un dels poetes més autèntics, més purs i personals.

En l'antologia de Verdaguer Gumersind Gomila és un dels poetes amb més representació, com no podia ser d'altra manera, però a part d'aquest llibre l'obra de Gomila no apareix a les antologies de referència, pens clarament en les de Triadú i Castellet/Molas. Per què aquesta absència d'un poeta de tanta qualitat com Gumersind Gomila amb una obra que hauria de figurar al costat de les dels altres poetes que hi surten? La resposta possiblement no és fàcil de trobar, però segurament hi tingui molt a veure el retard a publicar els seus poemes (entre 20 i 30 anys) i la poca o nul·la distribució que assolirien aquestes edicions. Sigui com sigui, l'obra de Gomila tot i mantenir una certa independència i una marcada personalitat, no s'ha de pensar en absolut que sigui aliena als diferents moviments de la poesia que s'escrivia a la resta dels Països Catalans a principis de segle XX. És més, està en clara sintonia amb alguns d'aquests moviments.

No el trobarem en l'avantguarda ni en el surrealisme, però sí en altres experiències que es desenvolupen a la poesia catalana fins a la ruptura del 39 i la dictadura franquista. Hi ha les experiències que ja he citat abans, en el que podríem anomenar la cançó, i de la qual són representatius poetes com Josep Ma. de Segarra, o Tomàs Garcés, la poesia pura amb el mateix Garcés, Marià Manent, Pons, etc., fins i tot en el conreu d'una poesia de caràcter més metafísic. Hi trobam també algun eco de Ventura Gassol i sens dubte no hi manca una lectura atenta de Josep Carner. Gomila, tot i el seu autodidactisme, estava ben al corrent de la poesia que s'escrivia a Catalunya i l'escriptura de *La sorra calenta* no és en absolut aliena a tot aquest esperit de la poesia del noucents i del postsimbolisme.

És evident que es tracta d'una poesia amb un marcat caràcter personal, però no s'ha de perdre de vista que no és per res una poesia aïllada que creixi estranya dins el context que li pertany. Són més tost les circumstàncies de la publicació dels seus llibres, que la situen una mica fora del context que li correspondria, i la desaparició de la seva obra inèdita que ens priva de veure com evolucionà la seva poesia després de *Llucifer*, allò que podria donar la sensació d'una aventura solitària.

Gomila a Menorca mai no ha estat un poeta oblidat, des de la seva mort diverses vegades hem tingut ocasió de parlar-ne i de donar-lo a conèixer i en aquest sentit na Maria Angels Gornés ha fet una feina excel·lent posant música i veu, de manera tan intensa i delicada, a molts dels seus poemes. Amb els actes que ara celebrem i especialment en la brillant feina d'investigació desenvolupada per Ismael Pelegrí que tan bon fruits ha donat, amb la publicació, també, d'Els ocells morts i de l'antologia, amb el descobriment de la seva pintura, podem estar segurs que Gurmersind Gomila, a més de no ser un artista oblidat, serà també un poeta ben conegut i, el que és més important, un poeta llegit.

Pere Gomila

¹ *Llucifer*. Pàg. 110

² *Llucifer*. Pàg 192

³ *La sorra calenta*. Pàg. 21

⁴ *La sorra calenta*. Pàg. 25

⁵ *Els ocells morts*. Pàg. 38

⁶ *La sorra calenta*. Pàg. 27

⁷ *La sorra calenta*. Pàg. 81

⁸ *La sorra calenta*. Pàg. 84

⁹ *La sorra calenta*. Pàg 43

¹⁰ *La sorra calenta*. Pàg. 48

¹¹ *La sorra calenta*. Pàg. 53

¹² *La sorra calenta*. Pàg. 55

¹³ *La sorra calenta*. Pàg. 64

¹⁴ *El vent fútil*. Pàg. 22

¹⁵ *El vent fútil*. Pàg. 37

¹⁶ *El vent fútil*. Pàg. 56

¹⁷ *El vent fútil*. Pàg. 76

¹⁸ *Llucifer*. Pàg. 58

¹⁹ *Llucifer*. Pàg. 43

²⁰ *Llucifer*. Pàg. 74

²¹ *Llucifer*. Pàg. 99

²² *Llucifer*. Pàg. 90

²³ *Llucifer*. Pàg. 98

²⁴ *Llucifer*. Pàg. 184

²⁵ *Els ocells morts*. Pàg. 31

²⁶ *Els ocells morts*. Pàg. 49

²⁷ Home llogat per mesos o per un any per a fer feina en una possessió o lloc (Mall., Men.). DCVB.

Poema "Nativitat". Pàg 18

²⁸ Coure al caliu. A Menorca seria *coure as caliu*. G. Gomila en el seu poema escriu una forma assimilada "escaliu", procedent de la pronúncia del català de Menorca. Poema "A les vuit del matí" de *La sorra calenta*. Pàg. 14

²⁹ Forma que a Menorca sempre exclusivament en totes les accepcions d'aviat. Poema "El camí" de *La sorra calenta*. Pàg. 52

³⁰ Ficar la mà o altre instrument dins un forat; manyuclar o remenar interiorment una cosa (Mall., Men.).

³¹ Remenar les mans per dins aigua o altre líquid (Men.).DCVB. Poema "Desig". *Llucifer*. Pàg. 178

³² Fer un estar d'àngels. Expressió no exclusiva de Menorca, però molt popular a l'illa. Poema

"Bonhomia de l'hora". *Llucifer*. Pàg. 179

³³ Escuma que fa el sabó amb l'aigua; per ext., escuma en general (bal.). BCVB. Poema "La rentadora".

El vent fútil. Pàg. 25

³⁴ Poema "Auques del meu pare a Marsella". *El vent fútil*. Pàg. 38

³⁵ Expressió molt popular a Menorca.

³⁶ “Cala el primer, filats, en la lectura.” El significat es troba estès per tot el domini lingüístic, però no seria gens estrany que l’expressió procedís de Menorca. Poema “Els dos àngels que llegeixen Joan de la Creu”. *El vent fútil*, pàg. 55

³⁷ Home molt jove, adolescent (Mall., Men.). DCVB Poema “Al·legoria de l’àngel i el vent”. *El vent fútil*. Pàg. 61.

³⁸ Cop donat amb un objecte flexible (men.). DCVB. Poema “El cavall blau”. *El vent fútil*. Pàg. 63

³⁹ Explosió produïda dins una roca per tal de trencar-la (Mall., Men.). DCVB. Poema “Matinal”. *El vent fútil*. Pàg. 70

Totes les cites pertanyen a les edicions següents :

La sorra calenta. Editorial Barcino. Col·lecció Tramontana. Barcelona, 1967

El vent fútil. Ed. El Triangle. Barcelona 1967

Llucifer. Ed. El Triangle. Barcelona, 1966

Els ocells morts. Ed. El Triangle. Barcelona, 1969